

Az európai uniós fordítás és terminusalkotás magyar vonatkozásai

Magyarország uniós csatlakozása a magyar nyelv számára is fontos változásokat hoz. Bár a csatlakozás előtt felmerültek olyan félelmek, hogy a magyar nyelv nem kap hivatalos státuszt, ma már nem kérdés, hogy a magyar az Európai Unió hivatalos és munkanyelveinek egyike. Az érdeklődés középpontjában így inkább az áll, hogy milyen következményekkel jár ez a státusz. A tanulmány a nyelvtervezés, a fordítók szerepe és a magyar nyelvet ért hatások szempontjából vizsgálja a kérdést.

Az uniós hivatalos státusz nyilvánvaló következménye egyrészt a folyamatos fordítási kötelezettség, másrészt a nyelv szókészletében tapasztalható változás. Ez a tény önmagában még nem jelent újdonságot, hisz a magyar nyelvben volt már példa a nyelv tudatos fejlesztésére vagy a szókészlet nagyarányú bővülésére, a nemzetközi élet pedig számos területen tette szükségessé a fordítási tevékenységet. Az uniós tagsághoz kapcsolódó fordítási tevékenység és terminológiaalkotás azonban mind volumenében, mind feltételrendszerében egyedülálló. A csatlakozás után a fordítási tevékenység – és ezzel a terminológiaalkotás – az uniós intézményekbe került, és ez sajátos helyzetet teremt a nyelvtervezésben, egyedülállóná teszi az uniós fordítók szerepét, és közvetlen hatással lehet a magyar nyelvre is.

A tanulmány először bemutatja, hogy milyen korlátai lehetnek a tagállami részvételnek a nyelvtervezésben, áttekinti az uniós szintű fordítás és terminológiaalkotás sajátosságait, végül elemzi e tényezők szövegszintű, valamint lexikai-szemantikai hatását. A tanulmány célja az is, hogy ezekben a témákban áttekintést adjon a hazai és nemzetközi kutatásokról és a további kutatási lehetőségekről. Ezt két ok is indokolja. Egyrészt elenyésző még azoknak a kutatásoknak a száma, amelyek az európai uniós fordítást vagy terminusalkotást választották vizsgálatuk tárgyául. Másrészt az uniós nyelvpolitikával összefüggésben általában a nyelvi jogok – a kisebbségi és a migráns nyelvek – kerülnek előtérbe, és kevés szó esik e nyelvpolitikai-nyelvtervezési környezet hivatalos nyelvekre gyakorolt hatásáról.

Hivatalos versus „célnyelvi” státusz

Az Európai Uniónak nincs kodifikált nyelvpolitikája, a nyelvhasználatot érintő döntések, ajánlások és programok azonban tudatos tevékenységre utalnak. Ezt támasztja alá az a tény, hogy 2005-ben első ízben adott ki az Európai Bizottság egy úgynevezett többnyelvűségi keretstratégiát,¹ amelyben önálló szakpolitikaként szerepel ez a terület (Fischer 2007a). Bár a stratégia több területen – így a gazdaság, a kultúra és az oktatás területén – is megfogalmaz javaslatokat, fontos hangsúlyozni, hogy a polgárok közötti nyelvhasználat szabályozása, amelyet az Európai Bizottság külső többnyelvűségnek is nevez, továbbra is a tagállamok hatásköre. Uniós szinten csak az intézményi nyelvhasználat (az úgynevezett belső többnyelvűség) szabályozására van lehetőség, amelyhez konkrét nyelvtervezési lépések kapcsolódnak.

Az intézményi nyelvhasználatról a Tanács 1958-ban, első rendeletében² döntött, amelyben meghatározta a Közösség hivatalos és munkanyelveit, valamint a használatukra vonatkozó szabályokat. A hivatalos és munkanyelvek egyben a tagállamok hivatalos nyelvei³ is voltak, és ezeken a nyelveken⁴ szövegezték meg az alapszerződést is. A rendeletet az új tagállamok csatlakozásakor módosították, így 2004-ben a magyar nyelv is hivatalos, a többivel egyenrangú státuszt kapott az Európai Unióban. A hivatalos nyelveket kell használni az intézmények és a tagállamok közötti kommunikációban, ezeken a nyelveken jelenik meg a Hivatalos Lap, és e nyelveken kell szövegezni a rendeleteket és az egyéb általánosan alkalmazandó dokumentumokat is. Uniós kontextusban így elméletileg nem is beszélhetnénk fordításról, csak párhuzamos szövegezésről. Mivel ez a gyakorlatban lehetetlen, ezért a (jogi) fordításoknak elsősorban jogi hatásukat tekintve kell az eredetivel egyenértékűnek lenniük. Az egyenrangúság így nem a párhuzamos szövegezésben érvényesül, hanem abban, hogy végeredményben a dokumentumok mindegyike hiteles.

Mindezek alapján felmerül a kérdés, hogy a hivatalos státusz mennyiben jelent a magyar nyelv számára tényleges nyelvhasználatot, különösen a dokumentumok megszövegezését illetően. A válasz nem olyan egyszerű, hiszen az 1958-as

¹ *Új keretstratégia a többnyelvűség ösztönzésére.* A Bizottság Közleménye a Tanácsnak, az Európai Parlamentnek, a Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának COM (2005) 596.

² A Tanács 1/1958/EGK rendelete az Európai Gazdasági Közösség által használt nyelvek meghatározásáról.

³ A tagállami hivatalos státusz ugyanakkor nem jelent automatikusan uniós státuszt. Ha egy tagállam több nyelvet is hivatalosnak ismer el, jogának általános szabályai szerint dönthet az uniós szinten alkalmazandó nyelv(ek)ről. Példa erre Luxemburg, ahol 1984-ben a luxemburgi (lëtzebuergesch) ugyan a nemzeti nyelv rangjára emelkedett, és (a német, valamint a francia mellett) a köz-igazgatás nyelve is lett, de Luxemburg lemondott a nyelv európai közösségi használatáról.

⁴ A hivatalos és munkanyelvek mellett beszélhetünk még szerződésnyelvekről is. Ezek azok a nyelvek, amelyeken a Római Szerződés 314. cikke, valamint a Csatlakozási okmány 61. cikke szerint a szerződés hiteles. Király (2007: 35) utal rá, hogy a jogirodalomban ezeket a nyelveket „hiteles nyelveknek” is nevezik, különösen a német forrásokban („*authentische Sprachen*”). E megkülönböztetésnek 2007 előtt volt igazán jelentősége. Ekkor ugyanis az ír nyelv bár hiteles volt, de nem élvezett hivatalos státuszt. 2007. január 1-jétől ez módosult, így az ír – a bolgárral és a románval együtt – az Európai Unió hivatalos és munkanyelvévé vált.

rendelet nem tesz különbséget hivatalos és munkanyelv között, azaz minden hivatalos nyelv egyben munkanyelv is. A Tanács hivatkozott rendelete azonban lehetőséget ad arra, hogy az intézmények eljárási szabályzataikban rögzítsék, mely nyelveket, mely esetekben használják belső működésük során. Ezeket a nyelveket ezért eljárásnyelveknek vagy egyszerűen munkanyelveknek nevezik, Király Miklós (2007: 39) pedig „szokásosan használt nyelvekként” utal rájuk. A dokumentumok szövegezésében így értelemszerűen csak a nyelvek egy csoportja, legtöbbször az angol, a francia és (egyre kevésbé) a német vesz részt.⁵ Ez a fordítások forrásnyelveinek arányában érhető leginkább tetten. Az Európai Bizottság fordítószolgálat 2006-ban mintegy másfél millió oldalt fordított, és ebből az eredeti szövegek 72%-a angol, 14%-a francia és csak 2,8%-a íródott német nyelven. A többi húsz nyelven a dokumentumoknak mindössze 10,8%-át szövegezték.⁶ Ez az arány egyben tükrözi az intézményeken belüli kommunikációban használt nyelvek arányát is.

Az intézmények fordítási tevékenységének alapját tehát a hivatalos nyelvek közötti *de facto* egyenlőtlenség teremti meg. A magyar nyelv számára a hivatalos státusz így nem párhuzamos szövegezést, hanem folyamatos fordítási kötelezettséget, egyfajta „célnyelvi státuszt” jelent. Ez két gondolatot vet fel. Egyrészt a hivatalos státusz egyik fontos következménye, hogy meg kell teremteni a nyelv uniós funkcióját, ez pedig szükségszerű változást okoz a nyelvek korpuszában is. Másrészt a legtöbb hivatalos nyelv – így a magyar számára is – ez a funkció fordítás révén teremődik meg. Érdemes ezért megvizsgálni, hogy milyen lehetőségei vannak a tagállamnak e folyamatok tudatos tervezésére. Az uniós fordításpolitikával összefüggésben már utaltam az uniós nyelvtervezés sajátosságaira (Fischer 2007b), amelyet az alábbiakban a tagállami részvétel szempontjából részletesen vizsgálok.

Magyar státusz- és korpusztervezés uniós szinten

A nyelvhasználat tudatos szabályozásának egyes lépéseit többen is megkísérelték modellezni. A két legismertebb modell Einar Haugen és Heinz Kloss nevéhez fűződik, amelyekről Sándor Klára (2006) ad részletes áttekintést. Haugen modelljében négy lépést különböztetett meg, attól függően, hogy a nyelvtervezés a formára vagy a funkcióra, illetve a nyelvre vagy a társadalomra irányul. Kloss modelljében e két utolsó szempontra helyezi a hangsúlyt, és a társadalomra irányuló nyelvtervezési lépéseket státusztervezésnek (a haugeni modellben kiválasztás-elterjesztés), míg a nyelvre irányuló lépéseket (kodifikáció-kidolgozás) korpusztervezésnek nevezi. E lépések egy része az uniós szintű nyelvtervezésben is jól nyomon követhető. Státusztervezés eredménye, hogy az európai nyelvek egy csoportja uniós státusszal rendelkezik. Ehhez a lépéshez pedig szorosan kapcsolódik a kodifikáció és

⁵ Az uniós intézmények eljárási szabályzatai rögzítik a belső munkafolyamatban használt nyelveket. Az egyes intézmények belső eljárásai során használt nyelvekről részletes áttekintést ad Somssich Réka (2003a).

⁶ *Translating for a multilingual community*. European Commission. Brussels, 2007.

a kidolgozás is, hiszen folyamatosan szükséges a nyelv uniós funkciójának biztosítása, különösen a terminológia rögzítése és folyamatos bővítése. Alapvető különbség van azonban abban, hogy uniós kontextusban kik e nyelvtervezési folyamatok végrehajtói, és milyen mértékben vehetnek részt a tagállam intézményei az egyes lépésekben.

A nyelvtervezési döntéseket legtöbbször politikai döntéshozók, kormányok hozzák. Ez az uniós szintű státusztervezésről is elmondható, hiszen a hivatalos státuszról az Európai Unió Tanácsa, azaz a tagállamok miniszterei döntenek, mégpedig egyhangú határozattal.⁷ Az egyhangú döntéshozatal azt jelenti, hogy ebben a kérdésben a tagállamok mindegyike vétőjoggal rendelkezik, így a nyelvek uniós státuszáról nem születethet olyan döntés, amellyel akárcsak egyetlen tagállam nem ért egyet. Amíg a nyelvhasználatról szóló döntéshez egyhangú határozat szükséges, addig tehát a magyar nyelv is az EU hivatalos nyelve marad,⁸ hiszen a Tanács magyar tagja feltételezhetően minden ezzel ellentétes javaslatot megvétőzna. Fontos emellett hangsúlyozni, hogy a hivatalos nyelvek egyenrangúsága nem csak politikai presztízs kérdése. Az EU sajátos, nemzetek feletti jellegéből adódóan önálló jogrendet is teremtett, amelynek egy része automatikusan a nemzeti jog részévé válik, illetve közvetlen hatálya van annak polgárait. Alapvető demokratikus követelmény tehát, hogy ezeket a jogszabályokat a tagállam hivatalos nyelve(i)n ismerhessék meg az európai polgárok.⁹ Ennek eredményeként kapcsolódik a státusztervezéshez uniós szinten is korpusztervezés, hiszen biztosítani kell az uniós terminológia kialakítását, dokumentálását és folyamatos bővítését. Ezekben a lépésekben azonban már korlátozott a tagállami részvétel.

A korpusztervezésben való részvétel ugyanis az uniós csatlakozással módosult. Míg a csatlakozás előtt az uniós joganyag fordítását – és ezzel az uniós terminológia kialakítását – az Igazságügyi Minisztérium (IM) Fordításkoordináló Egysége fogta össze, a csatlakozás után a dokumentumok fordítása az uniós intézményekbe került. Ez a kidolgozás és a kodifikáció lépését egyaránt érinti, hiszen a csatlakozással nem zárult le az uniós terminológia alkotása, az új terminusokat pedig folyamatosan dokumentálni és rendszerezni kell. Mivel a terminusalkotás a fordítási folyamat része, ezért a kidolgozásban a fordítók vesznek részt, az uniós intézmények koordinálásával. A kodifikáció eszköze az EU intézményközi adatbázisa (*Interactive Terminology for Europe – IATE*), amelyet ugyancsak a magyar fordítók/terminológusok töltenek fel új terminusokkal. A korpusztervezésben így a tag-

⁷ A Római Szerződés 290. cikke. (Az Európai Gazdasági Közösséget létrehozó szerződés 217. cikke.)

⁸ Röviden utalunk arra, hogy az egyhangú döntéshozatal fontos következménye ugyanakkor az is, hogy nincs mód a tagállami nyelvpolitikák felülírására. A tagállami szintű státusztervezési döntések határozzák meg, hogy mely nyelvek kapnak uniós hivatalos státuszt. Az egyenrangúság így *de jure* egyenlőséget is jelent, mivel csak a tagállamok által elismert hivatalos nyelvek kapnak uniós státuszt. Az európai nyelvi szabályozásról lásd még Szépe György (2001) és Király Miklós (2007) munkáit, a nyelvi jogokról pedig Andrassy György (2001) írását.

⁹ Az európai polgárok tehát a hivatalos nyelveken ismerhetik meg a dokumentumokat, amely nem feltétlenül az anyanyelvüket jelenti. Az európai polgárok egy részének így az uniós hivatalos nyelvek nagy száma sem teszi lehetővé az anyanyelven való kommunikációt az uniós intézményekkel.

államok akadémiái, intézményei, illetve a szakmai közösségek nem vesznek részt közvetlenül.¹⁰ Ennek következménye, hogy a fordítókra óriási felelősség hárul a magyar uniós terminológia megteremtésében, az ő szerepüket Balázs Géza (2003: 11) a „nyelvi kapuőrökhöz” hasonlítja.

Fordítás az uniós intézményekben

Az uniós dokumentumok fordítása a hazai folyamatoktól távoli intézményi közegben folyik, amely sajátos feltételrendszert teremt az uniós fordítások számára. Ennek a feltételrendszernek a leírásához gyakorló külföldi (Wagner 2002, Koskinen 2000) és magyar fordítók, tolmácsok (Lesznyák 2007, Gulyás 2005, Farkas Á. 2006, Farkas I. 2007, Rádai-Kovács 2006, Egyedi 2006) is hozzájárultak. Az intézményi közeg a fordítási folyamat valamennyi tényezőjére hatással lehet, a forrásnyelvtől kezdve egészen a fordított szövegig. A dokumentumokat általában nem anyanyelvi beszélők szövegezik, így az anyanyelvi interferencia már a forrásnyelvi szöveg érthetőségét is befolyásolhatja. A szöveget emellett állandó változás is jellemzi, hiszen folyamatosan javíthatnak, törölhetnek benne, akár több nyelven is. A végső szöveg így többlepcsős, és többszereplős fordítás eredménye. Ez egyben az uniós szövegek kutatását is megnehezíti, hiszen az eredeti és a célnyelvi szöveg összehasonlítása során gyakran megkérdőjelezhető az eredeti szöveg forrásnyelve.

A fordítók munkáját hivatottak segíteni a hazai¹¹ és az intézményi ajánlások, útmutatók. Farkas Ildikó (2007) ezzel kapcsolatban megjegyzi, hogy gyakori probléma az ajánlás szigorú szabályként való értelmezése. Példákkal támasztja alá, hogy az ajánlás szó szerinti, átgondolatlan követése a magyar mondat szerkesztéstől idegen megoldásokhoz is vezethet. Marzocchi (2005) arra hívja fel a figyelmet, hogy számos esetben nincs összhang a nyelvi közvetítést meghatározó alapelvek és az EU intézményeiben tapasztalható nyelvi valóság között. Nem szabad elfeledkezni a fordítóról és a fordítói szerepek változásáról sem. Koskinen (2000) hangsúlyozza, hogy az uniós intézményekben dolgozó fordítók egy önálló nyelvi és kulturális közösség részei, amely alapvetően kihat fordításaikra. Ezért különbséget tesz az egyes kultúrák közötti, illetve a tagállamoktól független, EU-kultúrán belüli fordítás között. E sajátos intézményi közeg a fordítói szerepekben is ellentmondásos helyzetet eredményez. Miközben a fordítóknak egyfajta nyelvi tanácsadói és szakértői szerepet is be kellene tölteniük, az intézményi közeg inkább a „magányos filológus-fordító” szerepet erősíti (Lesznyák 2007: 195). Emellett a fordító időben és térben is elszigetelődik, így alig adódik lehetőség az együttműködésre, a szakértőkkel való konzultációra.

Mindezek fényében kiemelt jelentősége van az intézményi és a tagállami együttműködésnek. Az intézményközi együttműködést az teszi szükségessé, hogy

¹⁰ A terminológia és nyelvpolitika összefüggéseire és az EU-csatlakozással összefüggésben a nyelvújítás intézményesítésének szükségességére Pusztay János (2007) is felhívja a figyelmet.

¹¹ *Útmutató az európai uniós joganyag magyar nyelvre történő fordításához, nyelvi és szakmai és jogi lektorálásához.* Igazságügyi Minisztérium, Európai Közösségi Jogi Főosztály. Budapest, 2004.

minden intézménynek saját fordítószolgálat van. A munkaszervezés folyamata (Rádai-Kovács 2006), illetve a minőségbiztosítás és a lektorálás (Egyedi 2006, Farkas Á. 2006) gyakorlata így az egyes intézmények magyar nyelvi osztályaiban eltérhet egymástól. A belső szerveződés gyengeségeire és következményeire Gulyás Róbert (2005) is felhívja a figyelmet. Az intézményeken belüli együttműködést erősítené az is, ha a tolmácsok és a fordítók szorosabb kapcsolatban lennének, hiszen legtöbbször a tolmácsok találkoznak először új terminusokkal, és ők érzékelik közvetlenül a nyelvi változatokat. Az intézményközi együttműködés mellett nagy szerepe van a tagállammal való kapcsolatoknak is, hiszen – ahogy az előzőekben láttuk – a korpusztervezésben nem vesznek részt közvetlenül hazai intézmények. A magyar közigazgatási szerveknek a lefordított dokumentumokkal kapcsolatban van lehetősége észrevétel¹² tenni, a szakemberekkel való együttműködésre azonban már a fordítás során vagy azt megelőzően szükség lenne. Az intézményi sajátosságok és a tagállammal való korlátozott kapcsolatok ugyanis szükségszerű hatással vannak a fordított uniós szövegekre és terminusokra.

Az európai uniós fordítás szövegszintű hatásai

A gyakorlatban a fordított szövegeket a megrendelő és a célközönség általában a minőség, azaz a „jó” és a „rossz” kritériuma alapján vizsgálja. Ez a szempont – bár nem igazán tudományos – a felhasználók, az uniós dokumentumokkal naponta dolgozók számára kiemelkedő jelentőségű, hiszen a fordított szöveg érthetősége alapvetően meghatározza a szakmai kommunikáció hatékonyságát. A tudomány ezzel szemben objektív kritériumok alapján próbálja leírni a fordított és nem fordított szövegek közötti különbségeket és feltárni a fordított szövegek általános jellemzőit, a fordítási univerzálékát. A vizsgálatokba az utóbbi két évtizedben a korpusznyelvészet is bekapcsolódott, így ma már párhuzamos korpuszokon vizsgálhatók a fordítási szövegalkotás (a folyamat) és a fordítási szöveg (az eredmény) sajátosságai.¹³ Az uniós szövegalkotás és fordítás egy új szövegtípus, az euroadminisztrációs szövegek (Klaudy 2001) megjelenését eredményezte, amelynek vizsgálata a tudomány és a gyakorlat számára is releváns eredményekkel szolgálna. A témában ennek ellenére kevés empirikus kutatás született, holott érdekes lenne annak vizsgálata, mennyiben igazak az uniós fordított szövegekre és folyamatokra az eddigi kutatások általános megállapításai. Különösen az lehet érdekes, hogy vannak-e olyan törvényszerűségek, amelyeket az uniós feltételrendszer erősít (vagy éppen gyengít).¹⁴

¹² Az uniós tervezet magyar nyelvű szövegének módosítására az Európai Unió döntéshozatali tevékenységében való részvételről és az ehhez kapcsolódó kormányzati koordinációról szóló 1123/2006. (XII. 15.) kormányhatározat szerint van lehetőség.

¹³ A fordítástudomány és a korpusznyelvészet kapcsolódási pontjairól, a fordítási szövegalkotás és a fordítási szöveg sajátosságairól és korpusznyelvészeti vizsgálatairól, elméleti és módszertani keretéről, valamint kutatási eredményeiről lásd Károly Krisztina (2007) átfogó monográfiáját.

¹⁴ Lesznáky Ágnes (2007) és Gulyás Róbert (2005) további, kutatásra érdemes kérdéseket vetnek fel.

Az uniós tagállamok közül elsősorban a skandináv országok foglalkoznak az uniós fordítások vizsgálatával. Ez arra vezethető vissza, hogy itt különösen nagy szerepet tulajdonítanak annak, hogy a jog nyelve a polgárok számára is érthető legyen. Az uniós fordítások minőségéről ezért már a csatlakozástól kezdve komoly viták folynak, és számos kutatás, empirikus vizsgálat indult e témában. A finnek, svédek és dánok is végeztek kérdőíves felméréseket az uniós tisztviselők körében. E felmérések azt a feltételezést támasztották alá, hogy a tisztviselők akkor is a forrásnyelvi dokumentumot használják, ha rendelkezésre áll a fordított változat, és ennek oka a lefordított szövegek minőségében, nehezebb érthetőségében rejlik (Piehl 2003). A finnek önálló kötetet is szenteltek e témának, amelyben a finn fordítók szerepét, a lefordított jogszabályok nyelvezetét és a finn nyelv használatát elemezték az uniós intézményekben. Ebben a kötetben Aino Piehl (2006) vizsgálata az uniós irányelveket és a finn jogszabályokat vetette össze. Az uniós fordítások hatása különösen jól nyomon követhető az irányelvek esetében, hiszen itt a legtöbb esetben „kettős fordításról” van szó. Az irányelv ugyanis csak célja tekintetében köti a tagállamot, a megvalósítás módjáról és eszközéről a tagállam dönthet. Az uniós intézményekben lefordított irányelvet tehát a tagállam még átülteti saját nemzeti jogába. Piehl vizsgálata arra világított rá, hogy a fordított uniós irányelvek nehezebben követhető mondat szerkezeteket tartalmaznak, mint a hasonló finn jogszabályok, és ez a sajátosság az irányelvet átültető jogszabályokban is „öröklődik”. Ezt a jelenséget erősíti az is, hogy az uniós irányelvek egy része változtatás nélkül, a fordított jogszabály szövegezését egy az egyben átvéve kerül a nemzeti jogszabályba.

A finnek egy másik kutatása az uniós támogatások lehívása szempontjából is tanulságos lehet. Sonja Tirkkonen-Condit (2001) vizsgálata az uniós és a finn pályázatok szövegeit vetette össze. Kimutatta, hogy az uniós szövegek eltérnek a megszokott tagállami normáktól, és az egyes tagállami gyakorlatokat ötvözve sajátos retorikát alkalmaznak. Mivel a sikeres pályázat feltételezi az uniós norma követését, ezért a pályázat megírásakor döntő szempont lehet, hogy melyik norma – a hazai (esetükben finn), a célnyelvi (legtöbbször angol) vagy az uniós – alkalmazása mellett dönt a pályázó. Tirkkonen-Condit így arra a megállapításra jut, hogy az uniós szövegek nem tekinthetők hibrid szövegnek, hanem egy teljesen önálló szövegtípust jelentenek. Ennek ismerete pedig a hazai pályázók számára is döntő jelentőségű, hiszen a pályázat sikere (és az uniós támogatás) múlhat a megfelelő norma alkalmazásán.

Klaudy Kinga (2004a) a magyarra fordított uniós szövegeken is vizsgálta azt a jelenséget, amikor a mondatok ugyan grammatikailag helyesek, de az olvasó mégsem érti a fordított szöveg egészét. Korábbi vizsgálataira támaszkodva kimutatta, hogy az uniós szövegek is gyakran azért érthetők nehezen, mert eltolódik a kommunikatív, azaz a tematikus és a rematikus részt elválasztó szakaszhatár. Mivel az angol és a magyar kommunikatív szakaszhatárok jelölése eltér, ezért a fordítónak fokozottan kell figyelnie a megfelelő mondat szerkesztésre. Érdemes az eredményeket összevetni Farkas Ildikó (2007) megállapításával, aki a fordítási segédeszközök hatásaira hívta fel a figyelmet az uniós intézményekben. Tapasztalatai szerint a fordítási segédeszközök, különösen a fordítói memória nagyban

hozzájárulhat a kommunikatív szakaszhatárok eltűnéséhez, hiszen az automatikusan átemelt panelmondatok szövegbe illesztése megbonthatja a szöveg koherenciáját. Elképzelhető tehát, hogy az uniós feltételrendszer elő is segíti a kommunikatív szakaszhatárok eltűnését a magyarra fordított uniós szövegekben. Érdeemes lenne ezt a hipotézist nagyobb korpuszon is megvizsgálni.

Az uniós szövegek jó alapot jelenthetnek az eredeti szövegek minőségének vizsgálatához is. Heltai Pál (2004) hívja fel a figyelmet arra, hogy a korpuszalapú fordításkutatás jellemzően jó minőségű eredeti és fordított szövegekből indul ki. A gyakorlatban azonban az eredeti és a fordított szövegek minősége is változhat, ezért a fordított és nem fordított szövegek vizsgálatába érdemes lenne bevonni a rossz minőségű szövegeket is. Fentebb láthattuk, hogy az uniós fordítások egyik problémája éppen az eredeti szöveg minősége, erre Farkas Ildikó (2007) számos példát is hoz. Az uniós szövegek így kiváló alapot biztosíthatnának e kutatások megkezdésére is. Pozitívum, hogy a hazai doktorandusz hallgatók egy része is európai uniós dokumentumok vizsgálatát választja szövegszintű kutatások témájául (Jablonkai 2009, Trebits 2008). Az európai uniós szövegek kutatásának új lendületet adhat az a tény is, hogy az Európai Bizottság Fordítási Főigazgatósága (DGT) 2007 novemberétől a nyilvánosság számára is elérhetővé tette a közösségi joganyag 22 nyelvű fordítói memóriáját.¹⁵ Ez a korpusz – méretét és a nyelvek számát tekintve – jelenleg a legnagyobb párhuzamos korpusz, amely ritka nyelvpárokból is lehetőseget ad korpusznyelvészeti vizsgálatokra.

Terminológiaalkotás az uniós intézményekben

Az európai integráció következtében számos új fogalom keletkezik. Mivel nincs egyetlen különálló, „semleges” nyelv, amely kizárólag az uniós fogalmakat írná le, ezért ezt a feladatot a 23 hivatalos nyelvnek kell betöltenie. A hivatalos nyelveknek a feladata így kettős, mert mind a tagállami, mind az uniós fogalmi rendszerhez kötődő fogalmakat le kell írniuk. Az uniós terminológia¹⁶ alkotása elméletben – a párhuzamos szövegezéshez hasonlóan – mind a 23 hivatalos nyelven egyidejűleg történik. A gyakorlatban azonban a terminusalkotás a legtöbb nyelven, így a magyar számára is egy másodlagos, fordítási tevékenység eredménye. A terminusok az intézmények belső kommunikációjában használt munkanyelveken, angolul, franciául vagy (ritkábban) német nyelven születnek. A magyar szakér-

¹⁵ A közösségi joganyag (*acquis communautaire*) többnyelvű fordítói memóriája (DGT-TM) a <http://langtech.jrc.it/DGT-TM.html> honlapon (2008. július 30-i állapot) érhető el.

¹⁶ A tanulmányban uniós terminológia alatt mindazokat a szakkifejezéseket értem, amelyek uniós fogalmat jelölnek. Az uniós terminológia meghatározására ugyanis nincs egységes definíció, így elemzése önálló kutatás tárgya lenne. Várnai Judit (2005) a szövegbeli előfordulás és a téma szerint különítette el a típusait. Gulyás Róbert (2005) az EU-szaknyelvet terminológiai konglomerátnak nevezi, amelynek része az EU jogi terminológiája, az intézményspecifikus terminusok, az egyes szakterületek terminológiája és a köznyelvhez közelítő, sokszor divatos EU-zsargon. Az EU IATE terminológiai adatbázisa pedig igen tág megközelítést alkalmaz, és – a fordítók igényeit szem előtt tartva – mindazokat a szakkifejezéseket, sőt mondatrészeket tartalmazza, amelyek az uniós szövegekben általában előfordulhatnak.

tők pedig az előkészítő munkacsoportokban is ezeken a nyelveken kapják kézhez a dokumentumokat. A fogalmi gondolkodás tehát a legritkább esetben zajlik magyar nyelven. A fogalom magyar meghatározásával – pontosabban már a terminus **fordításával** – ezért „hivatalosan” először a fordító szembesül. A magyar uniós terminológia alapvető sajátossága tehát, hogy azt az uniós intézményben dolgozó magyar fordító hozza létre.

Részben kivételt jelent ez alól a jogszabályok fordítása. A jogi terminológia megteremtésében ugyanis a fordítók mellett kiemelt szerepet játszanak a jogász-nyelvészek is. Feladatuk annak biztosítása, hogy az egyes nyelvi verziók jogi tartalma ugyanaz legyen, azaz a jogalkotó akarata valamennyi hivatalos nyelven ugyanazt tükrözze. Ennek jelentősége azért sem hanyagolható el, mert komoly jogi következményei lehetnek a téves vagy pontatlan fordítói megoldásoknak. Erre utalnak az Európai Bíróságnak azon esetei, amikor a vitát nyelvi-fordítási probléma okozta (Temesvári 2004). Jogász-nyelvészek a Bizottságnál, a Tanácsnál és a Parlamentnél is dolgoznak, de szerepük a jogalkotási folyamat legvégén, a Tanácsban a legmeghatározóbb. Ez az a fázis is, ahol nemzeti szakértő bevonására is lehetőség van a jogász-nyelvészek munkacsoportjainak ülésén. Somssich Réka (2003a) utal ugyanakkor arra, hogy a jogszabályok nagy száma nem teszi minden esetben lehetővé az alapos vizsgálatot, így sokszor ez a tevékenység is rutinszerű ellenőrzéssé válhat, és ez ismét a fordító szerepét erősíti. Sajátos helyzetet teremt az irányelvek fordítása és nemzeti jogba való átültetése. A közvetlenül alkalmazandó jogszabályokkal ellentétben az irányelvek terminológiája ugyanis nem épül automatikusan a nemzeti jogi nyelvbe. Az irányelv átültetése során a nemzeti jogalkotónak így lehetősége van az irányelv uniós terminusait „újrafordítani”, azaz – ugyanarra a fogalomra – az irányelvben szereplő megnevezéstől eltérő kifejezést bevezetni. A jogi fordítás e sajátos formáját elemzi Somssich Réka (2003b) átfogó tanulmányában.

Az uniós fordító feladata tehát nem merülhet ki a megfelelő célnyelvi terminus felkutatásában és behelyettesítésében, hiszen az esetek nagy részében alkotómunkát végez. Az új terminusok alkotása során pedig alapvető követelmény, hogy a fogalomból kell kiindulni. Először meg kell határozni a fogalom lényeges jellemzőit, majd létrehozni a megfelelő új terminust, beilleszteni a terminológiai rendszerbe és végül elfogadtatni az adott szakterülettel (Fóris 2005a: 23). Ugyanígy elengedhetetlen a fogalomból való kiindulás a célnyelvi terminusok közötti megfeleltetéskor is, különösen az eltérő (gazdasági és társadalmi) fogalmi rendszerekhez tartozó terminusok esetében (Muráth 2007). Uniós kontextusban is problémát jelenthet azonban, hogy a fogalmi háttér gyakran nem ismert vagy bizonytalan. Ez lehet szándékos is, ha az adott terminus egy kompromisszum eredménye, és éppen a pontatlan definíció a cél, de visszavezethető arra az egyszerű tényre is, hogy az uniós fordító nem vesz részt a fogalmi gondolkodásban, a szövegből pedig gyakran nem derül ki a fogalom pontos tartalma. Még ha a magyar szakemberek az előkészítő ülések során elkezdene is használni egy magyar megnevezést az adott fogalomra, arról a fordítónak ritkán van tudomása. Itt kell szólni a tolmácsok szerepéről is, akiknek már a kodifikációt megelőzően használniuk kell a magyar megfelelőket (Gulyás 2005), megoldásaik azonban az intézményesített együttmű-

kódések híján egyediek maradnak. A fogalmi háttér ismerete nélkül a fordító így gyakran csak a nyelvi alakból tud kiindulni.

Előfordulhat az is, hogy a nehézséget nem a forrásnyelvi, hanem a célnyelvi terminológia okozza. A fordító ismeri ugyan a forrásnyelvi terminus tartalmát, de a célnyelvi terminológia nem egységes, azaz több célnyelvi megfelelő is fellelhető. A pontos megfeleltetéshez a szakmai közösség együttműködésére és konszenzusára lenne szükség, különösen akkor, ha még a szakemberek között sincs egyetértés egy-egy megnevezés használatáról. Erre azonban a legtöbbször nincs lehetőség, hisz a fordítások határideje szoros, a fordító távol van a hazai történésektől, és nincsenek formalizált, hatékonyan működő, gyors csatornák e kérdések megvitatására és főként eldöntésére. A fordító tehát végeredményben egymaga dönt valamelyik célnyelvi megfelelő használatáról. A fordítók és szakemberek közötti kapcsolattartás mellett így a hazai szakemberek közötti együttműködés is elengedhetetlen lenne az egységes terminológia kialakításához.

A fenti problémákkal (pontatlan definíció, bizonytalan fogalmi háttér, párhuzamos célnyelvi megfelelők) természetesen nem csak az uniós fordítók találkozhatnak. Lényeges különbség van azonban az uniós és egyéb fordítások között, és ez egyedülállóvá teszi az uniós fordító szerepét. Egyrészt az uniós fordítások volumene nemcsak a fordított szövegek, de az így keletkező új terminusok számában is egyedülálló, hisz a közösségi szabályozás eredményeként tömegesen jönnek létre olyan uniós fogalmak, amelyekre magyar megnevezést kell alkotni. Ezek egy része közvetlenül az uniós eljárásokhoz, döntéshozatalhoz kapcsolódik, mint például a *briefing note*, *policy paper*, *reasoned decision*,¹⁷ amelyek egy részére még nincs magyar terminus, vagy a *gold-plating*, amely a fordított dokumentumok egy részében csak az angol megnevezés körülírásával („*az irányelvek által nem előírt eljárások bevezetése*”¹⁸) szerepel. Ez utóbbi terminusra a HUTERM terminológiai fórum is tett javaslatot (*tagállami túlszabályozás, túlteljesítés*). Az uniós terminológia egy másik része a szakterületek uniós együttműködéséhez, szabályozásához kötődik. Erre példa az oktatás terén az Értelmiségiek Csoportjának ajánlása egy úgynevezett *personal adoptive language* (magyar fordításban *második anyanyelv*¹⁹) elsajátítására, amely jól mutatja a nem magyar fogalmi gondolkodás eredményeként született terminusok fordítási nehézségeit is, hisz a *második anyanyelv* nem tükrözi teljes egészében az eredeti terminus tartalmát. Az európai foglalkoztatáspolitikai rugalmasságot és biztonságot ötvözni kívánó stratégiája, a *flexicurity* (*rugalmas biztonság*)²⁰ pedig arra jó példa, hogyan vesz át az uniós gondol-

¹⁷ A HUTERM terminológiai fórumon felvetett terminusok.

¹⁸ *Jobb szabályozás a növekedés és a munkahelyteremtés területén az Európai Unióban*. A Bizottság közleménye a Tanácsnak és az Európai Parlamentnek. COM/2005/0097, végleges; *Az Európai Unió belüli jobb szabályozás stratégiai felülvizsgálata*. A Bizottság közleménye a Tanácsnak, az Európai Parlamentnek, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának. COM (2006) 691, végleges.

¹⁹ *Hálás Feladat. Hogyan erősítheti Európát a nyelvi sokszínűség?* Az Európai Bizottság kezdeményezésére létrehozott Értelmiségiek Csoportja a kultúrák közötti párbeszédhez javaslatai. Brüsszel, 2008.

²⁰ *A rugalmas biztonság közös elveinek kidolgozása felé: Több és jobb munkahely a rugalmasságon és biztonságon keresztül*. A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanács-

kodás egy már létező tagállami fogalmat (ez esetben a skandináv szociális modell egy elemét), és tölti azt fel uniós tartalommal.

A másik alapvető különbség az uniós és egyéb fordítások között a folyamat dinamikájában van. A közösségi jog sajátosságából adódóan ugyanis bizonyos jogforrások, mint például a rendeletek közvetlenül alkalmazandóak a nemzeti jogban, azaz automatikusan a nemzeti jog részévé válnak. Ez azt jelenti, hogy e jogszabályok nyelvezete, terminológiája is a nemzeti (jogi) nyelv részévé válik. Ez a folyamat nemcsak a jogi nyelvre, hanem a szakterületek terminológiájára is igaz, hiszen a szakmai diskurzus is ezeket a terminusokat veszi át. Az uniós fordító megoldásai tehát nem maradnak egyediek, hanem – többségében automatikusan – beépülnek az adott szakterület uniós terminológiájába. Ez az automatizmus más fordításokról nem mondható el. Előfordulhat ugyan, hogy a fordító célnyelvi megfelelő hiányában „újat alkot”, de a fordított kifejezések legtöbbször nem épülnek a célnyelv terminológiai rendszerébe, és nem is lesznek valódi terminusok (Fóris 2005b: 51). A fogalmak körülhatárolását, majd megnevezését ugyanis általában a szakemberek és a terminológusok végzik, és – ideális esetben – ezek a terminusok kerülnek be a szakszótárakba és a terminológiai adatbázisokba. Ezzel szemben az uniós terminusokat általában a fordítók alkotják, megelőzve a szakmai konszenzust (illetve annak lehetőségét), fordítói megoldásaik pedig beépülnek az uniós terminológiai adatbázisba (IATE adatbázis), és ezzel valódi terminusokká válnak. Az uniós fordító így átveszi a szakmai közösség szerepét, és egyfajta katalizátorszerepet tölt be az adott szakterület uniós terminológiájának megteremtésében. Az uniós fordító feladata tehát nemcsak a már létező terminusok ismerete és felkutatása, de az új terminusok folyamatos alkotása is.

Az uniós fordító egyedülálló szerepének alátámasztásához érdemes felidézni azt is, hogy a csatlakozás előtt hány hazai szakember, fordító, nyelvész és intézmény folyamatos egyeztetésére volt szükség a fogalmak tisztázása és az új terminusok alkotása során (Várnai 2005). A csatlakozás után a koordináció és a fordítás az uniós intézményekbe került, így az együttműködés intézményes alapja megszűnt. Kivétel ez alól a jogász-nyelvészek és a nemzeti szakemberek együttműködése a jogszabályok fordításában, ez azonban korántsem fedi le a teljes uniós terminológiát. A jogalkotási mechanizmusban ugyan lehetőség van észrevételt tenni a fordításokra, ennek gyakorisága azonban legtöbbször az adott intézménytől/tisztviselőtől függ. Új terminusok pedig tömegével keletkeznek, így a szakemberek, nyelvészek és fordítók közötti együttműködés ma ugyanolyan fontos lenne, mint a csatlakozás előtt volt. A formalizált kapcsolatok hiányában kezdeményezések indultak a tagállami együttműködések erősítésére. A fordítók, tolmácsok és szakemberek gyors egymásra találását és a problematikus terminusok megvitatását hivatott elősegíteni a már említett HUTERM terminológiai internetes fórum,²¹ amelyet Gulyás Róbert európai parlamenti tolmács hozott létre 2003-ban. E kezdeményezések azonban közel sem teszik szükségteenné a tagállami kapcsolatok erősí-

nak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának. COM (2007) 359, végleges.

²¹ www.huterm.com

tését és a szakmai közösségek, hazai intézmények bevonását az uniós terminológia alkotásába.

Az uniós terminológia lexikai-szemantikai hatása

Az uniós fordításokkal kapcsolatban leginkább a nyelv szókészletét ért változások kerülnek előtérbe. Gyakori észrevétel, hogy az új, uniós fogalmak magyar megfelelői idegen hangzásúak, magyartalanok. Ezért az is felmerül, hogy az uniós fordítások pozitív vagy negatív hatással vannak-e a nyelvünkre. Az előzőekben láthattuk, hogy az uniós terminológia alkotását nagyban befolyásolja az a tény, hogy a terminusokat – jogszabályoknál a jogász-nyelvészek közreműködésével – a fordítók alakítják, akik a fogalom ismeretének hiányában sokszor a forrásnyelvi alakból indulnak ki. Zauberga (2005) szerint a fordítókra általában jellemző, hogy megoldásaikban leginkább a transzkripciót és a tükörfordítást használják. Ennek megfelelően feltételezhető, hogy a forrásnyelvi terminus az uniós fordításokban is óhatatlan hatással van a célnyelvi megoldásokra. Tudomásom szerint nem készült még olyan empirikus kutatás, amely ezt a feltételezést uniós kontextusban vizsgálná, holott ez a hipotézis itt vizsgálható a legjobban, hiszen az új uniós terminusokat a hivatalos nyelvek többségében (és tömegesen) fordítás útján alkotják. E feltételezéssel kapcsolatban további két gondolatot érdemes felvetni.

Először is az a tény, hogy folyamatos kötelezettség áll fenn az uniós terminológia megteremtésére, önmagában is értéknek tekinthető. Míg az angol nyelv számos területen fokozatosan átveszi a szerepet a szakmai kommunikációban, addig az uniós nyelvhasználat feltételeit valamennyi hivatalos nyelven és szakterületen meg kell teremteni.²² Ugyanakkor igaz az is, hogy a tényleges nyelvhasználat a nyelveknek csak egy részére korlátozódik, az uniós fordítások forrásnyelve pedig elsősorban az angol. Joggal feltételezhetjük ezért azt is, hogy az angol nyelv szerepét és hatását uniós tagságunk csak felerősíti (Kiss 2005). Ezt a feltételezést az uniós terminológiaalkotás részben alátámaszthatja. Az előzőekben láttuk, hogy a fordító a fogalmi háttér ismeretének és a szakemberekkel való konzultáció hiányában gyakran nem a fogalomból, hanem a nyelvi alakból indul ki, amely tükörfordításokhoz, idegenszerű hangzáshoz vezethet. Nem szabad azonban elfelejtenünk, hogy az idegenszerűség szükségszerű cél is lehet az új terminusok alkotásakor. A közösségi szabályozás ugyanis önálló fogalmi rendszert, egyfajta „európai szemantikai hálót” alakított ki (Szépe 2001: 205). Ez egyben azt jelenti, hogy a magyar nyelvnek nemcsak a magyar, de az uniós fogalmi rendszerhez kötődő fogalmakat is le kell írnia. Ennek vagy az a módja, hogy már létező köznyelvi szavak, összetételek kapnak új uniós tartalmat (*nyitott koordinációs módszer, közös álláspont, irányelv, rendelet*), vagy neologizmusok képződnek (*komitológia, főtanácsnok*). Ez utóbbi megnevezések célja éppen az, hogy egyértelműen elkülönítse az uniós fogalmat a magyar fogalmi rendszertől. Ennek eszköze pedig gyakran lehet az idegenszerű

²² A magyar nyelv tényleges használata az uniós intézményekben egy másik kérdéskörhöz tartozik, ezzel a tanulmányban nem foglalkozunk.

hangzás, amely jelzi, hogy egy nemzetek feletti, a tagállamitól elkülönülő fogalmi rendszerről van szó.

Az is elképzelhető ugyanakkor, hogy az idegen megnevezések használatát és elterjedését gyakran éppen a szakemberek közötti kommunikáció erősíti fel. Ezt a jelenséget – bár empirikusan még nem igazolták – e sorok írójának közigazgatási tapasztalatai is alátámasztják. Az uniós ügyekkel foglalkozó tisztviselők számára ugyanis könnyebben azonosítható a megnevezés, ha abban vissza lehet követni az eredeti angol vagy francia terminust, hiszen a tárgyalások, azaz a fogalmi gondolkodás is ezeken a nyelveken zajlott. Ezzel szemben a fordítók – a munkájukat meghatározó ajánlások alapján is – tudatosan törekednek arra, hogy magyar megnevezést találjanak, hiszen feladatuk a magyarra fordítás. Az uniós tagság így éppen elősegítheti a magyar megnevezések meghonosodását, hiszen az új szak kifejezések tudatos tevékenység (fordítás) eredményeként kerülnek a nyelvbe. Jó példa erre az *action plan* (hivatalos fordításban *cselekvési terv*), amely a szakmai nyelvhasználatban gyakran *akcióterv*, vagy a *twinning* (az uniós dokumentumok szerint *ikerintézményi együttműködés*), amely a mindennapi használatban legtöbbször *twinning* maradt. Ezt a tendenciát a sajtó is felerősítheti, hiszen a *directive* (*irányelv*) is még gyakran *direktíva*.²³ Összességében tehát éppen a fordítás ténye, a tudatos fordítói magatartás segítheti elő azt a törekvést, hogy a megértetés és elterjesztés során a megnevezendő új fogalmakat „a nyelvközösség tagjai számára ismert, tehát anyanyelvi elemekből is építkezve jelöljük” (Kiss 2005: 23).

A fenti folyamatok előrevetítik a terminológia egységes használatának problémáját is. Dróth Júlia (2000) párhuzamos angol és magyar uniós szövegeken vizsgálta a terminológia magyarra fordítását, és rendszerezte a különböző jelenségeket. A konklúzióban megfogalmazott javaslatok nagy része, így a terminusok és szak kifejezések szótárba rendezése, időközben megvalósult. Az egységes használatot az EU hivatalos kifejezésára és az EU egységes terminológiai adatbázisa (IATE) segíti, ez utóbbi már a nagyközönség számára is elérhető. Az uniós intézményeknél pedig a terminológia megnövekedett jelentőségét mutatja, hogy a fordítók egy része – terminológusként – munkáját már a terminológiai kutatásoknak és az egységesítésnek szentelheti. Az egységes használat azonban már nem kizárólag az uniós fordítók felelőssége, hanem valamennyi fordítóé és szakemberé is. Mivel az uniós terminológia bármilyen szövegben előfordulhat, ezért a hazai fordítók számára is elengedhetetlen az uniós terminusok ismerete. A hazai fordító számára azonban nem az új terminusok alkotása, hanem a kodifikált terminusok felismerése, valamint a fogalmi rendszerek közötti megkülönböztetés jelenti a nehézséget.

Egy uniós szöveg fordításakor a hazai fordítónak például fel kell tudnia ismerni, hogy a *financial perspectives* / *finanzielle Vorausschau* / *perspectives financières* szóösszetétel uniós terminus, amely nem pénzügyi kilátásokra vagy előrejelzésekre, hanem az EU hétéves költségvetésére, *pénzügyi tervére* utal. A fordítás így lényegében az IATE adatbázis szerinti magyar megfelelő behelyettesítését jelenti. A terminusok dinamikus változását jelzi, hogy az adatbázis szerint az újabb (2007–2013-ra szóló) dokumentumokban a fenti terminusok helyett már a *financial*

²³ A szóbeli nyelvhasználat sajátosságaira Gulyás Róbert (2005) is számos példát hoz.

framework / mehrjähriger Finanzrahmen / cadre financier pluriannuel terminusok szerepelnek. Hasonló példa a közös agrárpolitika egy terminusa, a *common market organisation*, amelynek magyar megnevezését (közös piacszervezés) az adatbázis ugyancsak idejétmúlnak minősíti. Nehézséget okozhat, hogy egyazon terminus több uniós fogalmat is jelölhet, mint például a *convention*, amely nemcsak számos egyezményt, de (az EU Alapjogi Chartáját vagy az alkotmány szerződést kidolgozó) *konventet* is jelentheti. Még problémásabb lehet a több (tagállami és uniós) fogalmi rendszer közötti mozgás egyazon szövegben. Uniós kontextusban a *value added tax* magyar megfelelője nem *általános forgalmi adó*, hanem *hozzáadott-érték-adó*, amely az eltérő uniós szabályozást jelzi. Hasonló nehézség adódhat a magyarról idegen nyelvre történő fordításban is. Ha uniós jogi aktusról van szó, akkor az (uniós) *rendelet* megfelelője a *regulation/Verordnung/réglement*, míg a magyar illetékes szervek által kiadott (magyar) *rendelet* bevett angol és francia fordítása a *decree/décret*.

E kérdések tudatosítása a közép- és felsőfokú oktatásra is nagy felelősséget ró, amelyben kulcsszerepet játszik nemcsak a jövőendő fordítók, de a szakemberek képzése is. Klaudy Kinga (2004b) az európai integráció fontos következményének tartja, hogy a nyelvi közvetítés oktatását minél szélesebb körben ki kell terjeszteni. Szépe György pedig már jóval a csatlakozás előtt felhívta a figyelmet arra, hogy az európai terminológiai egységesülés „a terminológia, szaknyelv, fordítástan előtérbe kerülését eredményezheti a kutatásban és az oktatásban egyaránt. A többnyelvűsége is törekvő európai középiskolában nyilvánvaló, hogy mind az anyanyelv, az idegen nyelvek és más szaktárgyak keretében szükség lesz bizonyos terminológiai képzésre” (Szépe 2001: 47). A korpusztervezés sajátosságainak fényében erre a csatlakozás után még nagyobb szükség van. Az uniós terminológia kialakítása és egységes használata nemcsak az uniós fordítók, de a hazai fordítók és szakemberek felelőssége is. Az ismeretek terjesztésének és e kérdések tudatosításának így már az oktatásban meg kellene kezdődnie.

Összegzés

Az uniós csatlakozás után a dokumentumok fordításáért az uniós intézmények felelnek, ez pedig sajátos helyzetet teremt a nyelvtervezés számára. Míg az uniós hivatalos státuszról szóló döntésben tagállami vétó érvényesül, addig a korpusztervezésben korlátozott a tagállami részvétel. Uniós kontextusban két okból is beszélhetünk korpusztervezésről. Egyrészt a hivatalos státusból adódóan folyamatosan biztosítani kell azt, hogy a nyelv be tudja tölteni uniós funkcióját. Ugyanakkor a hivatalos státusz a magyar nyelv számára egyfajta „célnyelvi státuszt” jelent, amelynek eredményeként az uniós szöveg- és terminológiaalkotás nem magyar fogalmi gondolkodás, hanem fordítás eredménye. Fontos tehát hangsúlyozni, hogy a csatlakozással nemcsak a fordítási tevékenység, de a terminológiaalkotás is kikerült a tagállami keretből. Ez a gyakorlatban óriási felelősséget helyez az uniós fordítók vállára, és fontos kérdéseket vet fel az oktatás és a kutatás számára is.

Az uniós fordítók szerepe abban egyedülálló, hogy fordítói megoldásaik nagy része – a jogszabályok és a szakmai diskurzus révén – automatikusan a szakterületek terminológiájának részévé válnak, gyakran megelőzve a szakmai konszenzus létrejöttét. A legtöbb tagállam így közvetlenül az uniós intézmények fordítói révén vesz részt a korpusztervezésben. Az oktatásnak – elsősorban a felsőoktatásnak – ezért több szempontból is kiemelkedő a szerepe. Egyrészt a leendő uniós és hazai fordítókat a fordítóképzés készíti fel erre a feladatra. Az uniós fordítók különösen a terminológia alkotásában vállalnak nagy szerepet, a hazai fordítóknak pedig a terminológia egységes használatában van felelősségük. Ez a felelősség ugyanakkor nemcsak a fordítókat, hanem a szakembereket is terheli. Ezért a tudatos felkészítésnek, az uniós és terminológiai ismeretek közvetítésének nemcsak a fordítók, de a (jogi, gazdasági, műszaki stb.) szakemberek képzésében is kiemelkedő szerepe lenne. Fontos emlékeztetni arra, hogy a csatlakozás előtt a közösségi joganyag fordítása és az uniós terminológia kialakítása a hazai intézmények, nyelvészek, szakértők, terminológusok és fordítók szoros együttműködésével zajlott. Az együttműködésre, az érintettek bevonására tehát ma még nagyobb szükség lenne.

Az uniós fordítások új feladatokat jelentenek a korpusznyelvészeti, a fordítástudományi és a terminológiai kutatások számára is. Először a fordítási tevékenység szövegszintű hatásainak vizsgálata indult meg, nem utolsósorban a fordított szövegek minőségével szembeni kritikák alapján. E kutatások a gyakorlat számára is hasznosak lehetnek, különösen az uniós pályázatiírás számára. A szövegszintű kutatásokban érdekes lehet annak vizsgálata is, hogy léteznek-e olyan törvényszerűségek, fordítási univerzálék, amelyek kifejezetten az uniós fordított szövegekre jellemzőek. Az uniós terminológia vizsgálata ugyanakkor a fordítástudományi és terminológiai kutatások összekapcsolására is lehetőséget ad. Az új terminusok tömegesen, de a legtöbb hivatalos nyelvben fordítás eredményeként születnek. Ez lehetőséget ad annak vizsgálatára, hogy az uniós fordítási tevékenység milyen hatással van a célnyelvi terminusok alkotására. E kutatások segítséget nyújthatnak abban is, hogy milyen típusú hazai együttműködésekre és iránymutatásra lenne szükség az uniós fordítás és terminológiaalkotás során. Végül az európai polgárok megszólításának eszköze is a nyelv, így e kérdéseknek nemcsak a szakmai kommunikáció, de az európai polgárokhoz eljutatott üzenet szempontjából is nagy a jelentősége.

Csalóka tehát azt gondolni, hogy a fordítások uniós intézményekbe kerülésével a fenti kérdéseknek ne lenne közvetlen hazai vonatkozása. Az a tény, hogy a fordításért és terminológiaalkotásért már nem hazai intézmények felelnek, csak megerősíti azt, hogy ezek a tevékenységek a napi együttműködések, valamint az oktatás és a kutatás számára is új feladatokat támasztanak, így azokkal nemcsak érdemes, de szükséges is foglalkozni.

SZAKIRODALOM

- Andrássy György 2001. Nyelvek és nyelvi jog az ezredfordulón. *Jogtudományi közlöny*. 56: 265–78.
- Balázs Géza 2003. Euroterminológia és a magyar nyelv. Szaknyelvi kommunikáció és nyelvstratégiai munka. *Magyar Orvosi Nyelv* 1: 9–26.
- Dróth Júlia 2000. Legyen egységes az Európai Unió terminológiája! Az EU adminisztratív és közigazgatási nyelvezetének magyar fordítása. *Magyar Nyelvőr* 124: 287–97.
- Egyedi András 2006. Lektorálás az európai közösségi intézmények magyar nyelvi osztályain. *Fordítók és Tolmačsok Őszi Konferenciája előadásának anyagai*.
http://www.translationconference.com/2006_eloadasok_anyaga.html (2008. július 30.)
- Farkas Ágnes 2006. Fordítás az Európai Bizottságnál: minőségi követelmények és minőségbiztosítás. A *Fordítók és Tolmačsok Őszi Konferenciája előadásának anyagai*.
http://www.translationconference.com/2006_eloadasok_anyaga.html (2008. július 30.)
- Farkas Ildikó 2007. A fordítói szabadság korlátai az EU intézményeiben. *Fordítástudomány* 9: 98–105.
- Fischer Márta 2007a. A többnyelvűség és a nyelvoktatás támogatása az Európai Unióban. A fejlesztés új irányai. *Új Pedagógiai Szemle* 57: 101–7.
- Fischer Márta 2007b. Fordítás (politika) és terminológia az Európai Unióban. *A XVI. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus előadásai*. (MANYE Vol. 3). MANYE-Szent István Egyetem, Pécs–Gödöllő, 806–11.
- Fóris Ágota 2005a. *Hat terminológia lecke*. (Lexikográfia és terminológia kézikönyvek 1.) Pécs, Lexikográfia Kiadó.
- Fóris Ágota 2005b. A terminológiai norma és az ekvivalencia kérdése műszaki szövegek fordításánál. *Fordítástudomány* 7: 41–53.
- Gulyás Róbert 2005. Magyar terminológia az EU-intézményekben. *Fordítástudomány* 7: 17–27.
- Heltai Pál 2004. Mitől fordítás a fordítás? In: Feketéné Silye Magdolna (szerk.): *Porta Lingua. A szaknyelvtudás esélyteremtő ereje*. DE ATC, Debrecen, 203–17.
- Jablonkai Réka 2009. In the light of: A corpus-based analysis of two EU-related registers. In: Károly Krisztina–Holló Dorottya (eds): *Working Papers in Language Pedagogy*. (WoPaLP). Megjelenés alatt.
- Károly Krisztina 2007. *Szövegtan és fordítás*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Király Miklós 2007. *Egység és sokféleség. Az Európai Unió jogának hatása a kultúrára*. Új Ember, Budapest.
- Kiss Jenő 2005. A magyar nyelv és az Európai Unió. *Magyar Nyelvőr* 129: 12–30.
- Klaudy Kinga 2001. Mít tehet a fordítástudomány a magyar nyelv korszerűsítéséért? *Magyar Nyelvőr* 125: 145–52.
- Klaudy Kinga 2004a. A kommunikatív szakaszhatárok eltűnése a magyarra fordított európai uniós szövegekben. *Magyar Nyelvőr* 128: 389–407.
- Klaudy Kinga 2004b. Az EU-szakszövegek fordításának oktatása. In: Dobos Csilla (szerk.): *Miskolci nyelvi mozaik*. Eötvös József Kiadó, Budapest, 11–24.
- Koskinen, Kasia 2000. *Beyond Ambivalence. Postmodernity and the Ethics of Translation*. Academic Dissertation, University of Tampere, Tampere.
- Lesznák Ágnes 2007. Justitia foglyai? Fordítói munka az Európai Bizottságnál. *A XVI. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus előadásai*. (MANYE Vol. 3). MANYE-Szent István Egyetem, Pécs–Gödöllő, 193–8.
- Marzocchi, Carlo 2005. On a Contradiction in the Discourse on Language Arrangements in EU Institutions. *Across Languages and Cultures*. Vol 6. No. 1. Akadémiai Kiadó, Budapest, 5–12.
- Muráth Judit 2007. Szakszótárak előkészítő munkálatai. In: Magay Tamás (szerk.): *Félmúlt és közeljövő*. Lexikográfiai füzetek 3. Akadémiai Kiadó, Budapest, 155–70.

- Piehl, Aino 2003. Die finnische Sprache und die EU. In: *European Profiles of Language Policy*. (Terminologia et Corpora. Tomus I.) Berzsenyi Dániel Főiskola, Szombathely.
- Piehl, A.–Vihonen, I. (toim.) 2006. *Vuosikymmen EU-suomea*. 2006. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 142. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki.
- Pusztay János 2007. Terminologie und Sprachpolitik. In: *Terminology and Lexicology in Middle-Europe*. (Terminologia et Corpora. Tomus III.) Berzsenyi Dániel Főiskola, Szombathely, 84–90.
- Rádai-Kovács Éva 2006. Az EU-ban dolgozó fordítók internetes és számítógépes segédesszközei, terminológiai problémák számítógépes megoldása. *A Fordítók és Tolmaácsok Őszi Konferenciája előadásának anyagai*.
http://www.translationconference.com/2006_eloadasok_anyaga.html (2008. július 30.)
- Sándor Klára 2006. Nyelvtervezés, nyelvpolitika, nyelvművelés. In: Kiefer Ferenc (szerk.): *Magyar nyelv*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 958–95.
- Somssich Réka 2003a. A nyelvi kérdés az Európai Unió intézményeinek gyakorlatában. *Régió. Kisebbség, Politika, Társadalom* 14: 181–236.
- Somssich Réka 2003b. A jogfogalmi megfeleltetés problémái a közösségi jogban az irányelvek átültetésének szintjén – a jogi „fordítás” sajátos formája. *Magyar Jog* 50: 746–53.
- Szépe György 2001. *Nyelvpolitika: múlt és jövő*. (Iskolakultúra-könyvek 7.) Iskolakultúra, Pécs.
- Temesvári Csilla 2004. A többnyelvűség problémája az EU intézményeiben és az autentikus szerződések esetében. In: Balázs Géza–Grétsy László (szerk.): *Az Európai Unió és a nyelvek. Válogatás a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma anyanyelvi pályázataiból*. Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, Budapest, 155–71.
- Tirkkonen-Condit, Sonja 2001. EU Project Proposals as Hybrid Texts: Observations from a Finnish Research Project. *Across Languages and Cultures*. Vol 2. No. 2. Akadémiai Kiadó, Budapest, 261–4.
- Trebits Anna 2008. English Lexis in the Documents of the European Union – a Corpus-based Exploratory Study. In: Károly Krisztina–Holló Dorottya (eds.): *Working Papers in Language Pedagogy*. (Wo Pa LP). Vol. 2. 38–54.
- Várnai Judit Szilvia 2005. Európai uniós terminológia és fordítás – múlt és jelen. *Fordítástudomány* 7: 5–15.
- Wagner, E. et al 2002. *Translating for the European Union Institutions*. St Jerome, Manchester.
- Zauberga, Ieva 2005. Handling Terminology in Translation. In: Fóris Ágota–Károly Krisztina (szerk.): *New Trends in Translation Studies. In Honour of Kinga Klaudy*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 107–17.

Fischer Márta

SUMMARY

Fischer, Márta

Translation and term creation in the European Union

The paper aims at analysing EU-level translation and term creation from the point of view of corpus planning, the translators' role and the impact translations may have on Hungarian at both the textual and lexical levels. First, the peculiarities of EU-level status and corpus planning are presented. In an EU context, corpus planning is closely related to status planning since the official EU-status implies a constant obligation to create the language's "EU function". However, translation and term creation are carried out in the EU institutions, making national level involvement in corpus planning rather limited. With this in mind, the paper presents the unique framework that EU institutions have created for translation and terminology work. Starting with the textual level, it analyses the impact of this framework on EU-translated texts and gives an overview of research in this field.

Turning to the lexical level, it is argued that for smaller languages, such as Hungarian, EU terminology is created through a secondary activity, that is, translation. Moreover, while in a national context terminology is created and documented by experts, linguists, terminologists and translators, in the EU domain translators are the main carriers of this process. Their role is crucial as – contrary to other translations – their solutions automatically become part of the terminological system. Finally, it is argued that the peculiarities of EU-level corpus planning, the role of EU-translators and the impact of EU-translations all call for an enhanced coordination at national level. Furthermore, these aspects provide an excellent basis for research in corpus linguistics, translation studies and terminology as well.